

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-2-3>
УДК 37.01:17:165.6

Андрій Кулик

Філософія довіри К. Е. Льогструпа як основа морального виховання в освітньому середовищі

Стаття присвячена дослідженню філософії довіри данського мислителя і теолога Кнуда Ейлера Льогструпа (1905–1981) як основи морального виховання в освітньому середовищі. Автор актуалізує ключові концепти, запропоновані К. Е. Льогstrupом, такі як «етичний запит» та довіра, які розглядаються не лише як міжособистісні феномени, але й як базові складові морального формування особистості. Особливу увагу приділяється ролі довіри у взаєминах між учителем і учнем, що сприяє розвитку моральної свідомості, емпатії та відповідальності. Автор статті підкреслює актуальність ідей данського філософа, який досі залишається маловідомим для українського читача, а також їх значущість для сучасної української педагогіки, зокрема в контексті формування гуманістичного освітнього простору, де довіра виступає як передумова етичного виховання. Також висвітлюється можливість практичного застосування філософських ідей К. Е. Льогstrupа в освітньому процесі, зокрема у формуванні взаємозалежності та моральної відповідальності в учасників освітнього процесу. У цьому контексті особливе місце займає філософія довіри, яка наголошує на безумовності «етичного запиту» та необхідності брати відповідальність за Іншого. Філософія довіри в освіті відіграє важливу роль у розвитку життєвих компетенцій, таких як критичне мислення, соціальна взаємодія та моральна зрілість. Вона сприяє створенню умов для усвідомленого формування особистості, що здатна орієнтуватися в сучасних викликах і сприяти побудові справедливого та стійкого суспільства. Таким чином, феномен довіри є не лише теоретичною концепцією, але й практичним інструментом для вдосконалення особливого освітнього буття в умовах сучасного світу. Довіра є соціальною реальністю, яку не можна звести лише до явища, оскільки вона виникає з людських стосунків і переплітається з нашими діями та повсякденним життям.

Ключові слова: довіра, етичний запит, суверенний прояв життя, екзистенція, феноменологія, буття, освіта, особистість, відповідальність.

Вступ

У сучасній етичній теорії феномен довіри займає не останнє місце, оскільки довіра є ключовим елементом міжособистісних стосунків,

супільних інституцій, морального виховання та освітнього буття. Довіра – це не лише соціальний феномен, а й основа етичних відносин, які дозволяють людям співпрацювати, підтримувати один одного та досягати спільних цілей. У цьому контексті філософія довіри має особливе значення для осмислення моральних аспектів освітнього середовища. Довіра має стати для нас своєрідною конституцією, навколо якої повинно будуватися процес морального виховання в умовах сучасного освітнього простору.

Данський філософ Кнуд Ейлер Льюгструп народився в 1905 році, а відійшов в засвіти у 1981 році. Таким чином, можна сказати, що він був сучасником Жана-Поля Сартра, Ханни Арендт, Емануеля Левінаса, Карла Ранера, Ганса-Георга Гадамера. Всі вони були підлітками наприкінці Першої світової війни і свідками початку Другої світової війни. Їх можна назвати континентальними філософами, які належали до феноменологічної кухні й зазнали сильного впливу екзистенціальної філософії Мартіна Гайдегера. Однак, на відміну від інших, К. Е. Льюгструп мав особливий бекграунд протестантського теолога, на якого значною мірою вплинула своєрідна феноменологія і філософська герменевтика Ганса Ліппса [Lipps 1928; Lipps 1938], а також традиції данської культури. Хоча інші вищезгадані мислителі стали відомими у всьому світі, К. Е. Льюгструп здобув популярність лише в Скандинавії.

Головна праця данця, «Етичний запит» (1956), була опублікована в Копенгагені. На той час автор обіймав професора етики та філософії релігії в Університеті Орхуса. Книга мала надзвичайно широкий резонанс: її ґрунтовно рецензували провідні національні газети Данії, а також обговорювали у ключових культурних виданнях країнах. Основний аргумент праці полягав в тому, що етичний запит до ближнього, який є ключовим для християнської віри, насправді є невід'ємною частиною людської екзистенції як такої і може бути зрозумілий незалежно від віри в Бога. Такі погляди викликали неприйняття серед традиційних християн, які вважали, що саме релігія є основою моралі. Але, на жаль, етична концепція К. Е. Льюгструпа не знайшла підтримки серед філософів Копенгагенського університету. Вони вважали, що між фактами та нормами існує нездоланий логічний розрив, а тому етичні вимоги не можуть бути інтегрованими в саму людську екзистенцію.

Цей теологічний експеримент думки має велике значення, зокрема у контексті освіти, де ключовою є концепція довіри. Для християн, які твердо переконані, що Ісус Христос є Сином Божим, вимоги, що містяться в Святому Письмі, повинні бути зрозумілими й відповідати певним аспектам людського буття, які могли залишатися непоміченими, але є відкритими для сприйняття кожного. Аналогічно, в сфері освіти, розуміння і довіра між учасниками процесу є основою для глибшого засво-

ення знань. Теологічно це важливо, оскільки «віра без розуміння – це не віра, а примус». Той самий принцип діє і в освіті: якщо знання або ідеї нав'язуються без пояснення їх змісту та значення, це може створити бар'єр для довіри та спротив до їх засвоєння. Як пише філософ: «Довіра як фундаментальний феномен виявляється також іншим чином. У любові та співчутті немає імпульсу аналізувати характер іншого. Ми не створюємо уявлення про те, ким вона є. Якщо у нас уже є така настанова, то вона містить лише ті риси, які неминуче впадають в око. Ми помічаємо лише ті особливості, які виділяються самі по собі. Ми не докладали до цього свідомих зусиль, адже нічого в іншій людині не змусило нас насторожитися щодо неї» [Løgstrup 1956: 56].

Згідно з К. Е. Льогstrupом, довіра є автентичною, природньою. Наша неупереджена реакція на іншого визначається довірою. Таким чином, довіра є найпершим моральним почуттям, яке формує людську взаємодію. І лише згодом ми починаємо судити один одного, і лише згодом виникає потреба в моральних принципах, щоб спрямувати наші дії. Данець стверджував, що людський світ пронизаний мовчазним і радикальним етичним запитом піклуватися про вразливе, незахищене життя, яке отримуємо від Іншого. Виходячи з цієї концепції, К. Е. Льогstrup критикує не лише традиційні моральні теорії, такі як категоричний імператив Імануеля Канта, утилітаризм, а також екзистенціальну філософію Серена К'єркегора.

К. Е. Льогstrup вважав, що засновник екзистенціалізму неправильно інтерпретував не лише стосунки між людьми, але й відносини людини зі світом і Богом. На думку К. Е. Льогstrupа, ми перебуваємо у спільному життєвому світі, наповненому відповідальністю за збереження крихкості людського життя. Він акцентує увагу на загальній божественній любові, стверджуючі, що всі ми перебуваємо в цьому світі з взаємною відповідальністю підтримувати його. У цьому контексті мораль відіграє головну роль як основа людської взаємодії та співіснування. Освіта може бути інструментом формування цієї взаємної відповідальності, виховуючи у молодого покоління здатність до емпатії, співчутті та само-свідомості.

Освітній потенціал філософії довіри

Моральний підхід до освіти, заснований на ідеї довіри та відповідальності, сприяє створенню особливого простору, у якому людські стосунки ґрунтуються на взаємоповазі та розумінні. Таким чином, освіта стає не просто процесом передачі знань, а вихованням в людині здатності підтримувати світ через етичну поведінку та активне піклування про іншого, через що і проявляється людяність. Ідея, що людина вписується-у-світ,

може бути зрозуміла морально-практично, етично-політично та епістемо-онтологічно. У перших двох випадках йдеться переважно про надію, тоді як у третьому – про довіру. Перша інтерпретація передбачає, що ми, як морально діючі істоти, потребуємо натяку на те, що наші дії можуть бути позитивними. У другому випадку надія спрямована на досягнення морально доброго життя. Що стосується довіри, то вона пов'язана з тим, що ми, як мислячі істоти, здатні зрозуміти те, що існує навколо нас. На думку сучасного українського філософа Віктора Козловського, це той «світ людських стосунків, комунікації, діалогу, всього, що І. Кант позначив як космополітичний світ» [Козловський 2023: 354].

Філософія довіри можна розглядати з унікального ракурсу, об'єднуючи як реляційний, так й історичний підходи. Довіра як явище, що виникає у взаємодії людей і тісно пов'язане з конкретними формами соціальної організації. Особлива увага до зв'язку довіри із суміжними поняттями, такими як впевненість, віра та знайомство. У цьому контексті філософія К. Е. Льюїс-Струпа додає цінного виміру, адже він розглядав довіру як фундаментальний елемент людського існування, що передуює будь-яким моральним принципам чи правилам. Саме довіра стає екзистенційним актом, який творить моральну спільноту серед індивідів, перетворюючи їхню інакшість на єдність. Освіта в цьому контексті може бути осмислена як акт спільної довіри: вчитель довіряє учню здатність досягнути істини, учень довіряє вчителю як провіднику в пізнанні. Цей взаємозв'язок формує не лише індивідуальні знання чи навички, а й колективний моральний простір, у якому можлива узагальнена довіра між його учасниками.

На відміну від індивідуального капіталу, словами Пйотра Штомпки [Sztompka 2000] і Френсіса Фукуями [Fukuyama 1995], орієнтованого на приватні цілі, довіра як соціальний капітал сприяє формуванню спільноти, де освіта стає не лише засобом досягнення результатів, а й моральною відповідальністю кожного за розвиток іншого. Таким чином, довіра в освіті – це не просто практичний аспект, а глибока екзистенційна необхідність, яка творить сенс і зв'язок між людьми. Зміна природи довіри в суспільствах, що модернізується, стає очевидним феноменом, враховуючи її фундаментальну роль як основу функціонування сучасних демократичних систем. Сучасні суспільства зосереджені на досягненні консенсусу, прагматичному підході до вирішення проблем тощо. Ці процеси базуються на уявленні про суспільство як мережу взаємопов'язаних зв'язків довіри – між громадянами, освітніми установами, громадянськими організаціями, релігійними спільнотами та іншими соціальними інститутами.

Освіта, як одна з ключових систем соціалізації, відіграє визначальну роль у формуванні культури довіри та етики спілкування. Школи,

університети та інші інституції стають просторами, де закладаються основи міжособистісної та соціальної довіри. Тут формується не лише знання, а й моральна зрілість, яка підтримує здатність до співпраці, солідарності та взаємної відповідальності. Освітня система, завдяки своїй інфраструктурі та потенціалу, стає каналом поширення цінностей довіри, закріплюючи ідею суспільного блага. Довірчі відносини не лише забезпечують соціальну стабільність, але й будують основу для постійного (само)розвитку. Унікальною особливістю сучасних підходів до феномену довіри є акцент на суб'єкті як носіїв прав і цінностей. Соціальний актор, громадянин, стає центральною фігурою соціального порядку, довіра до якого є наріжним каменем його успішного функціонування. Це підкреслює значення освіти як простору, де виховується не лише компетентний фахівець, але й свідома людина, яка здатна розбудовувати і розширювати мережі довіри та сприяти стійкому розвитку суспільства.

Як підкреслює К. Е. Льогstrup: «Спільним для Платона та Арістотеля є розуміння людини як соціальної істоти, що призводить до висновку: добре життя можливе лише в суспільстві. Для них етика, освіта та політика об'єднуються в єдину цілісність. Завдання держави полягає в тому, щоб через освіту своїх громадян забезпечити їм можливість жити добрим і щасливим життям» [Løgstrup 2020: 5]. Проте питання (проблеми) освіти та культури загалом в сучасних умовах набули політичного виміру, де питання особистої свободи, зокрема і довіри, стали набагато більш центральними, ніж раніше. Моральна довіра є переконанням, що інші люди поділяють наші фундаментальні моральні цінності, і тому їх слід тлумачити так, як ми хотіли б, щоб вони ставилися до нас. Слід підкреслити, що цінності, які інші поділяють, можуть радикально різнитися з нашими. Тому важливим є відчуття зв'язку з Іншим, бо ми сприймаємо інших як членів своєї спільноти, чий інтереси потрібно враховувати.

Довіра зростає у суспільствах, де існує відносна економічна рівність, оскільки рівність створює основу для відчуття справедливості. Як відомо, країни з високим рівнем довіри витрачають величезні кошти на державні програми і, зокрема на освіту. Уряди, які перерозподіляють доходи, найчастіше інвестують в освіту, мають великий державний сектор і сприяють відкритій економіці, самі по собі не створюють довіру. Здається, довіра має пріоритет. Економічна рівність є сильним чинником формування довіри. А довіра, у свою чергу, сприяє реалізації політичного курсу, який створює спільне благо і зменшує нерівність. Люди, із загальною довірою мають особливий погляд на громадянське суспільство: вони бачать його як організацію, об'єднану спільними цінностями. Вони виступають проти спроб поділити суспільство на групи, які сприяють утворенню тимчасової довіри. Тому вони відкидають ініціативи відмови від традиційної освіти.

Ми часто чуємо про кризу довіри, і це відчуття може стати проблематичним. Як зауважив Г. Зіммель, що без загальної довіри людей одне до одного суспільство саме по собі розпалося б [Зіммель 2019]. А китайський філософ Конфуцій понад 2500 років тому вважав довіру передумовою усіх значущих соціальних відносин. Для подолання кризи довіри, на мою думку, необхідний освітній і моральний розвиток. Проте, як тільки цей процес відбувається, з'являється певний парадокс: розвиток критичного мислення та підвищення освіченості можуть водночас породжувати більш скептичне ставлення до соціальних інститутів і до інших. Людина, здатна аналізувати та ставити під сумнів авторитети, може виявитися менш схильною до культури довіри.

Це означає, що освіта й моральний розвиток мають бути доповнені формуванням співбуття та емпатії. Власне, необхідно навчати не лише критичному мисленню, а й умінню будувати конструктивні стосунки, розуміти потреби інших і брати відповідальність за спільний добробут. І лише союз знань, моральних цінностей та практичних навичок співжиття дозволить подолати кризу довіри та створити суспільство, де взаєморозуміння й підтримка стануть нормою в суспільстві. Дії політиків, певною мірою, є діями кожного окремого громадянина, оскільки в умовах суверенітету народу громадянин бере участь у владі, за допомогою якої ці дії здійснюються. Філософ звертається до читачів із закликом усвідомити свою відповідальність, прагнути до освіти та виявляти здатність до суверенного самовираження в своєму житті. Проте ми схильні сприймати себе як суверенних істот, і, як наслідок, залишається небезпечно відчуття того, що ми спотворимо власне життя, перетворивши довіру як дар на щось, що ми вважаємо власним досягненням.

В «Етичному запиті» автор вважає, що розуміння життя як дару сприймається як конкретна та активна відповідь індивіда в певний момент конкретної ситуації: «Якщо людина зосереджується виключно на собі, нехтуючи іншою особою, то вона живе через увагу, яку приділяє лише собі у своїх діях – так, ніби сама покликала себе до життя і є сувереном над своїм існуванням. Натомість, якщо вона турбується про життя іншого, то проживає своє життя, приймаючи його як дар» [Løgstrup 1956: 179]. Це підкреслює, що турбота про інших є не лише моральним обов'язком, а й результатом освітнього потенціалу. Освіта сприяє розширенню світогляду, допомагаючи людині зрозуміти, що її життя є частиною більшого соціального та етичного контексту. У цьому сенсі турбота про інших стає не лише етичним імперативом, але й свідомим вибором, який вкорінений у розумінні цінності кожного життя як дару.

Феноменологічні виміри довіри та суверенний прояв життя

Довіра не є морально нейтральною: вона несе в собі етичні наслідки. У феноменологічному сенсі довіряти комусь означає часто надавати йому моральне визнання та гідність. Так само бути об'єктом довіри передбачає відповідальність виправдати її, зміцнюючи роль довіри у сприянні етичним стосункам і соціальній гармонії. Соціальна довіра залежить від спільних цінностей, колективних або освітніх практик та почуття належності до спільного світу. Отже, на думку К. Е. Льогструпа, суверенний прояв життя не висуває до нас жодних вимог, оскільки їхня реалізація приносить користь саме нам [Løgstrup 2007: 67]. На відміну від С. К'єркегора [Kierkegaard 1962], як вважає К. Е. Льогструп, можна багато сказати, як у позитивному, так і в емпіричному сенсі, про свободу екзистенції – адже вона полягає у суверенних проявах життя [Løgstrup 2013].

Людське життя не є безперервним станом несвободи, адже суверенні прояви життя ефективно реалізуються, вони самостверджуються. Якби це було не так, наше колективне життя не виглядало б таким упорядкованим і гармонійним, як воно є. Те, що ми досягли такого стану, можна пояснити лише тим, що ми живемо з чогось, що не є нашою самореалізацією. Прояви, які домінують у нашому житті, не є здобутком волі, а переважно освіти. Довіра, в цьому контексті, виступає як фундаментальна основа людського співіснування, яка дозволяє суверенним проявам життя реалізуватися у співбутті. Довіра не є чимось, що можна повністю контролювати або примусово встановити. Вона виростає з простих життєвих ситуацій, через комунікацію в освітньому процесі, і це радше результат дару життя, який вони розділяють.

К. Е. Льогструп критикував кантіанську етику обов'язку, зосереджуючись натомість на природних етичних зобов'язаннях, що виникають у людських взаємодіях [Løgstrup 1961]. Данський філософ стверджував, що ми покликані піклуватися про вразливе життя іншого, яке передається нам довірою. Освітній процес є тим полем, де ця довіра може бути завоювана й відтворена через навчання та виховання. Коли ми стикаємося з межами нашої здатності впорядковувати випадковість і конкретність у нормативні рамки, саме освітнє середовище може стати простором для визнання наших обмежень. Це визнання може реалізовуватися через «етичний запит» до спільноти – учнів, учителів, суспільства загалом – про пошук рішень, які підтримують довіру і спонукають до прощення невдач. Прощення тут не є слабкістю, а навпаки – проявом відкритості, що базується на усвідомленні нашої людськості та взаємозалежності.

Освіта, як колективний процес, стає актом «пригадування», де минулі помилки та невдачі перетворюються на можливості для переосмислення, і насамперед власного досвіду. У цьому процесі довіра до інших

і їхня здатність переосмислювати та переосвітлювати наші обмеження стають ключовими. Вчитель і учень, діючи разом у просторі довіри, формують нову етичну реальність, де спільнота стає гарантом прощення та джерелом сили для подолання обмежень. Учень Сократа, давньогрецький філософ Ксенофонт вважав, що ідея ідеальної відкритості або справедливості залишається абстрактною та позбавленою конкретного втілення, оскільки в реальному світі будь-яка система вимагає довіри до особистостей, які її реалізують [Xenophon 1920]. У феноменологічному контексті довіра людей до абстрактних систем може бути осмислена як емерджентна властивість цих систем, а не як їхня передумова. Це означає, що довіра виникає внаслідок функціонування самих систем, а не формується заздалегідь як зовнішня умова.

На мою думку, якщо розглядати емерджентність як явище, що демонструє здатність систем не лише вимагати, але й активно створювати безособову довіру, то це також вказує на можливість, що складні безособові системи здатні впливати на умови й конфігурації особистої довіри. У цьому взаємозв'язку абстрактні системи виступають не просто як нейтральний контекст, а як активні агенти, що змінюють і переосмислюють способи, якими люди довіряють одне одному у життєвому світі. Етичний запит К. Е. Льюгструпа і є тим інструментом, що змінює конфігурацію міжособистісної довіри і фундаментом для побудови етичних зустрічей з іншими. Філософ підкреслював, що довіра є природним явищем, яке виникає в наших зустрічах з іншими людьми ще до того, як вступають у дію формальні моральні принципи.

Цей запит, за К. Е. Льюгstrupом, безпосередньо апелює до нас через екзистенцію іншої людини, яке довірене нам у тій чи іншій ситуації. В контексті міжособистісної довіри це означає, що ми не просто пасивно реагуємо на дії інших, а активно беремо участь у творенні простору довіри через наші власні дії та ставлення. Етичний запит вимагає активно сприяти добробуту іншому. Тому в освітньому контексті цей підхід має особливе і важливе значення. Освітній процес може бути сприйнятий як майданчик для реалізації етичного запиту, де довіра між учителем і учнем створює простір для особистісного зростання, критичного мислення, творчої реалізації і морального розвитку. Таким чином, етичний запит пропонує нам переглянути поняття довіри не як щось вторинне чи умовне, а як основу людської взаємодії, що вимагає нашої участі та відповідальності. Як наголошував К. Войтила, моральність є персоналістичним виміром людини, адже вона відображає цінність людської особистості та її здатність діяти відповідно внутрішньої свободи людини, яка покликана обирати відповідальність [Войтила 2000].

Слід підкреслити, що Войтилівська думка наполягає: моральність – це не лише особистий внутрішній обов'язок, а й шлях до творення

спільного блага, адже через моральні вчинки людина здатна змінювати світ навколо себе, залишаючи відбиток своєї неповторної особистості. Суверенний прояв життя вказує на здатність особистості діяти автономно, відповідно до своїх переконань, зберігаючи при цьому зв'язок з власною екзистенцією. Такий прояв є виразом свободи, яка водночас не замикається на собі, а шукає реалізації через освітній процес і у побудові гармонійного світу. Отже, довіра і суверенність людського життя утворюють нерозривну єдність, яка допомагає не лише жити згідно з високими етичними принципами, а й сприяти творенню освітнього середовища, де формуються відповідальні, свідомі та духовно багаті особистості.

Основою солідарності у соціальних відносинах, на думку сучасного американського філософа Томаса О. Бьюфорда, є довіра, але вона також є тією причиною, заради якої люди вступають у взаємодію – спільна мета [Buford 2009: 119]. Це не просто миттєва емоція чи інтерес, а стійкій і передбачуваний об'єднуючий принцип. Ми бачимо, що взаємна довіра є суттєвою складовою нашого життя, і довіра передбачає визнання особистостей, їхньої трансцендентності у свободі й іншості. Усі соціальні акти є фундаментально моральними та суверенними проявами життя. Кожне «Я» і «Ти» мають підтримувати взаємну довіру, визнавати іншість особистості та її свободу, а також прагнути взаємодії до спільної справи. Адже, як пише П. Штомпка, «всі людські ситуації мають інтерсуб'єктивний характер. Інші люди, щодо яких ми діємо, не є неживими об'єктами, вони самі вчиняють дії щодо нас, керуючись власним суб'єктивним підходом, своєю біографічною ситуацією та власним повсякденним знанням» [Штомпка 2022]. Тому моральні, особистісні та соціальні акти за своєю суттю є трансцендентними.

С. К'єркегор вважав, що вічність створює особистість у людині для вічності, розміщуючи її в нескінченності, через які, керуючись нескінченим відчаєм, особистість відривається від вічності [Kierkegaard 2018]. У цьому С. К'єркегор мав рацію, на думку К. Е. Льогструпа, але «він ігнорував той факт, що вічність створює особистість не лише для вічності, а й для ближнього. Це здійснюється через наділення її суверенними проявами життя, які виступають можливостями, що відповідають вимогам, у яких вічність втілюється в міжособистісній ситуації» [Løgstrup 2013: 71]. Ідея про те, що особистість формується не лише для себе, а й для ближнього, є ключовою для розуміння освіти як соціального процесу. Учень отримує знання не лише для власного збагачення, але й для того, щоб у майбутньому зробити внесок у життя суспільства та створювати нові можливості для співбуття. Вчитель у цьому процесі є тим, хто втілює вічність у конкретних міжособистісних ситуаціях: у кожному жесті підтримки, у кожному виклику, поставленому перед учнем.

Висновки

У нашому сприйнятті теоретичних і практичних знань довіра не присутня спонтанно і суверенно, як це буває у соціальних актах та співбутті. Довіра існує як ідея. Це також стосується й освітнього простору. Однак, ми настільки зайняті організацією нашого існування, що не помічаємо найважливішого, навіть якщо все неминуче залежить від довіри. На думку К. Е. Льогструпа, ми маємо розрізняти між проявами життя, які створюють і підтримують наше існування, та ідеями, за допомогою яких ми організовуємо власну екзистенцію в суспільстві [Løgstrup 2007: 151]. Суверенний прояв життя реалізується природно і спонтанно, без примусу чи зовнішніх зобов'язань. В освітньому контексті це можна порівняти з моментами, коли студент виявляє ініціативу і творчість не через вимогу навчальної програми, а завдяки внутрішній мотивації та бажанню пізнавати. Етичний запит стає помітним лише тоді, коли цей суверенний прояв життя дає збій, але він є джерелом цього прояву, і його ідеал – стати зайвим, коли свобода особистості проявляється у своїй повноті.

В освіті це означає, що вимоги дисципліни є лише інструментом, який спрямовує, але не замінює акт пізнання. Етичний запит є корелятом людських обмежень, тоді як суверенний прояв життя – це вияв свободи, який лежить в основі справжнього навчального досвіду. Відповідно до ідей К. Е. Льогструпа, мета освіти не лише у передачі досвіду, але й у створенні умов, у яких учні чи студенти зможуть розвивати свої суверенні прояви життя, здобуваючи внутрішню свободу, здатність до емпатії та відповідальності за інших, що ґрунтується на довірі. Таким чином, освіта стає не просто системою вимог, а процесом формування зрілих особистостей, здатних не лише адаптуватися до сучасних викликів, а й критично їх переосмислювати.

Як пише К. Е. Льогstrup: «Рішення проявити довіру чи милосердя означає віддати себе на волю довіри чи милосердя. Довіра і милосердя повинні вже існувати як можливості життя. Якщо їх немає, жодне рішення не зможе їх викликати» [Løgstrup 2007: 79]. Таким чином, можна використовувати обов'язок як заміник мотивації і робити те, що зробила б довіра. Справді, я не можу контролювати довіру в тій самій мірі, в якій я контролюю своє відчуття обов'язку. Сучасні виклики соціальної фрагментації стають усе гострішими, тому довіра виникає у нашому справжньому життєсвіті, що є об'єднувальним і стабілізуючим чинником не лише у повсякденному житті, але й в освітньому бутті. Ідеї данського філософа актуальні й нині в контексті дослідження взаємозв'язку між етикою, довірою та соціальними інституціями, зокрема й в освітньому середовищі.

Посилання:

- Войтила, К. (2000). Суб'єктність і «Те, що не піддається редукції» в людині. В Т. Добко (ред.). *Досвід людської особи: Нариси з філософської антропології*. Пер. з польс. Ю. Підлісний. (С. 18-27). Львів: Свічадо.
- Козловський, В. (2023). *Кантова антропологія: Джерела. Констеляція. Моделі*. Київ: Дух і Літера.
- Зіммель, Г. (2019). *Філософія грошей*. Пер. з нім. І. Андрущенко, В. Терлецький. Харків: Фоліо.
- Штомпка, П. (2022). *Соціальний капітал. Теорія міжособистісного простору*. Пер. з польс. М. Яковина. Київ: Дух і Літера.
- Buford, T. O. (2009). *Trust, Our Second Nature: crisis, reconciliation, and the personal*. NY: Rowman & Littlefield.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.
- Kierkegaard, S. (1962). *Philosophical Fragments*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kierkegaard, S. (2018). *Sydgommen til døden*. København: Lindhardt Og Ringhof.
- Lipps, H. (1928). *Untersuchungen zur Phänomenologie der Erkenntnis*. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Lipps, H. (1938). *Untersuchungen zu einer Hermeneutischen Logik*. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Løgstrup, K. E. (2007). *Beyond the Ethical Demand*. Notre Dame, IN.: Notre Dame University Press.
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den estike fordring*. Aarhus: Klim.
- Løgstrup, K. E. (2020). *Ethical Concepts and Problems*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Løgstrup, K. E. (1961). *Kunst og etik*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (2013). *Opgør med Kierkegaard*. Aarhus: Forlaget Klim.
- Sztompka, P. (2000). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press.
- Xenophon, Pseudo-Xenophon, & Marchant, E. C. (1920). *Xenophon: Opera omnia*. Oxford: Clarendon Press.

References:

- Buford, T. O. (2009). *Trust, Our Second Nature: crisis, reconciliation, and the personal*. NY: Rowman & Littlefield.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.
- Kierkegaard, S. (1962). *Philosophical Fragments*. NJ: Princeton University Press.
- Kierkegaard, S. (2018). *Sydgommen til døden*. København: Lindhardt Og Ringhof.
- Kozlovskiy, V. (2023). *Kant's Anthropology: Sources. Constellations. Models*. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Lipps, H. (1928). *Untersuchungen zur Phänomenologie der Erkenntnis*. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Lipps, H. (1938). *Untersuchungen zu einer Hermeneutischen Logik*. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Løgstrup, K. E. (2007). *Beyond the Ethical Demand*. Notre Dame, IN.: Notre Dame University Press.
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den estike fordring*. Aarhus: Klim.

- Løgstrup, K. E. (2020). *Ethical Concepts and Problems*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Løgstrup, K. E. (1961). *Kunst og etik*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (2013). *Opgør med Kierkegaard*. Aarhus: Forlaget Klim.
- Simmel, G. (2019). *The Philosophy of Money*. Trans. from German by I. Andrushchenko, V. Terletskyi. [In Ukrainian]. Kharkov: Folio.
- Sztompka, P. (2000). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press.
- Sztompka, P. (2022). *Social Capital: The Theory of Interpersonal Space*. Trans. from Polish by M. Yakovyna. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Wojtyła, K. (2000). Subjectivity and "That Which Cannot Be Reduced" in the Human Person. In T. Dobko (ed.). *The Experience of the Human Person: Essays in Philosophical Anthropology*. Trans. from Polish by Y. Pidlisnyi. [In Ukrainian] Lviv: Svichado.
- Xenophon, Pseudo-Xenophon, & Marchant, E. C. (1920). *Xenophon: Opera omnia*. Oxford: Clarendon Press.

Andrii Kulyk. K. E. Løgstrup's philosophy of trust as the basis of moral education in the educational environment

The article is dedicated to the exploration of the philosophy of trust by the Danish thinker and theologian Knud Ejler Løgstrup (1905–1981) as a foundation for moral education in the educational environment. The author emphasizes key concepts proposed by K. E. Løgstrup, such as the "ethical demand" and trust, which are considered not only as interpersonal phenomena but also as fundamental components of moral formation. Particular attention is given to the role of trust in the teacher-student relationship, which contributes to the development of moral consciousness, empathy, and responsibility. The author of the article emphasizes the relevance of the ideas of the Danish philosopher, who remains relatively unknown to Ukrainian readers, as well as their significance for contemporary Ukrainian pedagogy, particularly in the context of shaping a humanistic educational space where trust serves as a prerequisite for ethical education. The article also highlights the practical application of K. E. Løgstrup's philosophical ideas in the educational process, specifically in fostering interdependence and moral responsibility among participants in the educational process. In this context, the philosophy of trust takes a central place, stressing the unconditional nature of the "ethical demand" and the necessity of assuming responsibility for the Other. The philosophy of trust in education plays a vital role in the development of life skills such as critical thinking, social interaction, and moral maturity. It fosters the creation of conditions for the conscious formation of individuals capable of navigating contemporary challenges and contributing to the construction of a just and sustainable society. Thus, the phenomenon of trust is not only a theoretical concept but also a practical tool for enhancing a unique educational existence in the modern world. Trust is a social reality that cannot be reduced merely to a phenomenon, as it emerges from human relationships and intertwines with our actions and daily lives.

Keywords: *trust, ethical demand, sovereign expression of life, existence, phenomenology, being, education, personality, responsibility.*

Кулик, Андрій, магістр філософії, провідний інженер відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Сфера наукових інтересів: історія філософії, історія феноменологічного руху, християнська філософія, філософська антропологія, філософська герменевтика, проблеми сучасної етики, філософія релігії.

E-mail: kulykandry@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0977-7767>

Kulyk, Andrii, Master of Philosophy, Leading Engineer of the Department of Logic and Methodology of Science at the H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Research interests: history of philosophy, history of the phenomenological movement, Christian philosophy, philosophical anthropology, philosophical hermeneutics, problems of modern ethics, philosophy of religion.

E-mail: kulykandry@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0977-7767>